

DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2025-67-13>
УДК 719:001.83(477:438)“2022/2024”

Ольга Вовк

кандидатка історичних наук

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Майдан Свободи, 4, 61022, Харків, Україна

Email: o.i.vovk@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1991-4385>

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКА СПІВПРАЦЯ З ПОРЯТКУНКУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ (НА ПРИКЛАДІ ХАРКОВА)

У статті описано та проаналізовано основні форми, методи й результати українсько-польської взаємодії у пам'яткоохоронній сфері після 24 лютого 2022 р. Основна увага сфокусована на Харківщині, бо саме цей регіон зазнає найбільших руйнувань спадщини внаслідок російсько-української війни. Основою джерельної бази цього дослідження стали 8 інтерв'ю з керівниками і співробітниками структурних підрозділів органів місцевого самоврядування і науково-дослідних підрозділів університетів, які в умовах війни забезпечували організаційно-координаційну функцію у процесі взаємодії між українською та польською сторонами та керівниками архівів, музеїв та бібліотек, котрі співпрацювали з польськими партнерами у процесі порятунку

Як цитувати: Вовк О. Українсько-польська співпраця з порятунку культурної спадщини під час російської збройної агресії (на прикладі Харкова). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*. 2025. Вип. 67. С. 241-267. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2025-67-13>

How to cite: Vovk O. Ukrainian-Polish Cooperation in Cultural Heritage Rescue During the Russo-Ukrainian War (The Case of Kharkiv). *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series History*. 2025. No. 67. PP. 241-267. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2025-67-13> (In Ukrainian)

© Вовк О., 2025

 This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

об'єктів спадщини. Інтерв'ю були записані у вересні-листопаді 2024 р. і передані на постійне зберігання до Центрального державного науково-технічного архіву України. Досліджено процеси налагодження комунікації між пам'яткоохоронцями України та Польщі в часи повномасштабного вторгнення. Проаналізовано, які рівні інституцій були залучені до цього процесу. Схарактеризовано основні форми підтримки, надані польськими пам'яткоохоронцями українським колегам (гуманітарна допомога у вигляді обладнання та розхідних матеріалів для забезпечення фондів та забезпечення автономної роботи закладів в умовах енергонестабільності; надання обладнання та консультативної підтримки для оцифрування колекцій; сприяння публікаційній активності; організація спільних конференцій, семінарів, стажувань; консультативна допомога в реалізації міжнародних проєктів; спільна виставкова діяльність). З'ясовано, які тактичні та стратегічні завдання вдалося вирішити завдяки цій підтримці. Висловлено припущення та пропозиції, які спільні українсько-польські платформи профільної взаємодії можуть постати або мати подальший розвиток внаслідок цієї співпраці.

Ключові слова: Харків, Польща, міжнародне співробітництво, культурна спадщина, охорона пам'яток, інтерв'ю, архів, музей, бібліотека, краєзнавство.

Мета цієї статті полягає у фіксації та аналізі основних форм, методів та результатів українсько-польської взаємодії в пам'яткоохоронній сфері після 24 лютого 2022 р. Основна увага буде сфокусована на Харківщині, бо саме цей регіон зазнає найбільших руйнувань спадщини внаслідок російсько-української війни¹.

Питання допомоги, яку в різних формах Польща надає Україні в умовах повномасштабної фази російсько-української війни, є достатньо популярним і в українському, і в польському наукових дискурсах. Цій проблематиці присвячено низку статей і спеціальних збірників (Kultura i Społeczeństwo 2023 та ін.). Уже описані підтримка Польщею України на зовнішньополітичній арені (Zhelikhovs'kyj, Tukhonenko 2023), міжурядова взаємодія (Bevz 2023), гуманітарна діяльність громадських та релігійних організацій (Svynarenko 2022) і ще чимало інших важливих аспектів.

¹ 1222 пам'ятки культурної спадщини постраждали в Україні через російську агресію. Міністерство культури та стратегічних комунікацій України: вебсайт. URL: <https://mcs.gov.ua/news/1222-pamyatky-kulturnoyi-spadshhyny-postrazhdaly-v-ukrayini-cherez-rosijsku-agresiyu/> (дата звернення: 05.12.2024).

Водночас допомога польських партнерів у сфері збереження української історико-культурної спадщини в умовах війни розглядалася лише побіжно, як складник розвідок більш загальної тематики. Зокрема польські дослідники здійснювали огляд української історико-культурної спадщини, постраждалої внаслідок війни (Wójsicki 2023). Були проаналізовані повідомлення українських і польських медіа зі сповіщеннями про російські атаки на заклади культури (Oliiunyk 2023). Коротко згадувалася міжнародна (зокрема польська) допомога українським музейним інституціям в умовах концієнтальної війни (Hula, Perederij 2022). Висвітлювався досвід роботи українських архівів, музеїв, бібліотек в умовах повномасштабної війни, їх досвід міжнародної взаємодії, зокрема і з польськими партнерами (Brine 2023; Castelli 2023; Petrenko 2023; Shramko 2022; Shramko 2023; Zhuravlova 2022 та ін.).

Однак у цілому можна констатувати, що тема українсько-польської співпраці з порятунку культурної спадщини в період російської військової агресії спеціально і детально ще не висвітлювалася.

Основою джерельної бази цього дослідження стали 8 сфокусованих аудіоінтерв'ю структурованого типу, записані у вересні–листопаді 2024 р. Це були бесіди з керівниками і співробітниками структурних підрозділів органів місцевого самоврядування (Департамент міжнародного співробітництва Харківської міської ради) і науково-дослідними підрозділами університетів (Центр українських студій та краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька ХНУ імені В. Н. Каразіна), які в умовах війни забезпечували організаційно-координаційну функцію у процесі взаємодії між українською та польською сторонами; з керівниками архівів, музеїв та бібліотек, що співпрацювали з польськими партнерами у процесі порятунку об'єктів спадщини (Центральний державний науково-технічний архів України, Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка, Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова, а також профільні підрозділи ХНУ імені В. Н. Каразіна: Музей археології, Центральна наукова бібліотека і Центр сучасного мистецтва «ЄрміловЦентр»). Зібрані і транскрибовані інтерв'ю були передані на постійне зберігання до ЦДНТА України, де в межах фонду 251 «Усноісторичні документи

з історії науки і техніки» сформовано комплекс 5-2 «Українсько-польська співпраця з порятунку культурної спадщини в період російської військової агресії»².

Як допоміжне джерело були також залучені вебресурси, зокрема матеріали сайтів та соціальних мереж, що стосувалися діяльності безпосередніх учасників міжнародної пам'яткоохоронної взаємодії.

Історичні зв'язки Харкова з Польщею давні та багатоаспектні. За даними Всеукраїнського перепису населення, станом на 2001 р. серед етнічних меншин Харкова група поляків є однією з найбільших³. У XIX–XX ст. з Харковом були пов'язані долі низки видатних діячів польського походження, що виявили себе в науці, культурі, суспільно-політичній сфері (див., наприклад, Zhvanko 2018 та ін.). У XX — на початку XXI ст. розвивалися ділові стосунки, закріплені угодами на рівні міст. Наприклад, станом на 24 лютого 2022 р. містами-партнерами Харкова

² Інтерв'ю з директором Центрального державного науково-технічного архіву України М. А. Балишевим (інтерв'юєр О. І. Вовк). Запис інтерв'ю 04.10.2024 р. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 1; Інтерв'ю з заступником директора Центру українських студій та краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна О. І. Вовк (інтерв'юєр О. М. Янкул). Запис інтерв'ю 01.11.2024 р. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 2; Інтерв'ю з директором Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна І. К. Журавльовою (інтерв'юєр О. І. Вовк). Запис інтерв'ю 04.10.2024 р. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 3; Інтерв'ю з заступником директора Департаменту міжнародного співробітництва Харківської міської ради Ю. В. Згурською (інтерв'юєр О. І. Вовк). Запис інтерв'ю 13.09.2024 р. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 4; Інтерв'ю з директором Центру сучасного мистецтва «ЄрміловЦентр» Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Н. І. Івановою (інтерв'юєр О. І. Вовк). Запис інтерв'ю 19.09.2024 р. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 5; Інтерв'ю з директором Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка Н. В. Петренко (інтерв'юєр О. І. Вовк). Запис інтерв'ю 09.10.2024 р. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 6; Інтерв'ю з виконувачем обов'язки директора Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова О. М. Сошніковою (інтерв'юєр О. І. Вовк). Запис інтерв'ю 16.10.2024 р. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 7; Інтерв'ю з директором Музею археології, доцентом кафедри історіографії, джерелознавства та археології історичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна І. Б. Шрамко (інтерв'юєр О. І. Вовк). Запис інтерв'ю 13.09.2024 р. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 8.

³ Харків — статистичний збірник до 350-річчя / за ред. М. Л. Чмихало і О. Г. Мамонтова. Харків: Фактор, 2004. С. 178.

були Познань (Угода про співробітництво підписана 24 вересня 1998 р.), Варшава (Угода про дружбу і співробітництво підписана 2 лютого 2011 р.) і Ченстохова (Меморандум про співробітництво в галузі туризму підписаний 23 серпня 2016 р.)⁴.

Здійснювалася співпраця і на рівні окремих інституцій. Наприклад, у 1967 р. був підписаний Договір про взаємне співробітництво між Харківським державним університетом імені О. М. Горького (тепер ХНУ імені В. Н. Каразіна) та Університетом імені Адама Міцкевича (УАМ) в Познані. Цей документ більшою мірою регулював взаємодію в галузі наукової діяльності, але також передбачав і співпрацю в культурно-освітній сфері (Karazins'kuj universytet u Kharkovi 2018, 143). Зокрема, університетські бібліотеки Харківського університету та УАМ здійснювали обмін публікаціями та дублікатами, ділилися своїм досвідом у сфері наукової інформації і зберігання книжкових фондів (зокрема спеціальних колекцій) (Karazins'kuj universytet u Kharkovi 2018, 186). На початку XXI ст. ця співпраця була продовжена. Наприклад, у 2010-х рр. в ХНУ імені В. Н. Каразіна було організовано понад 20 міжнародних українсько-польських конференцій, симпозіумів, круглих столів; 17 лекцій та зустрічей з відомими польськими діячами науки, культури й політики; 32 презентації, виставки та інші заходи (Karazins'kuj universytet u Kharkovi 2018, 195). Серед них — виставка «Миколай Коперник. Життя і твір» за сприяння Архіву Польської академії наук (2014 р.), відкриття меморіальних дощок першому попечителю Харківського університету Северину Потоцькому (2010 р.) і вихованцю Харківського університету, видатному польському державному і політичному діячу Юзефу Пілсудському (2016 р.), лікарю-філантропу Владиславу Франковському (2018 р.) тощо (Oblychchiam do svitu 2019, 169). В цей же період ХНУ імені В. Н. Каразіна були організовані програми з вивчення польської мови у форматі формальної та неформальної освіти. Студенти історичного факультету щорічно брали участь у Програмному Архівознавчому об'їзді, організатором

⁴ Міста-партнери. Офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету: вебсайт. URL: <https://www.city.kharkiv.ua/uk/o-xarkove/goroda-partneryi.html> (дата звернення: 12.09.2024).

якого є Інститут історії Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні⁵, відбувалися зустрічі з відомими польськими науковцями⁶ тощо.

У другій половині ХХ — на початку ХХІ ст. зв'язки з польськими колегами були налагоджені й у Харківській державній науковій бібліотеці імені В. Г. Короленка. Насамперед ця співпраця відбувалася в межах системи міжнародного книгообміну. Наприклад, від 1974 р. до бібліотеки надходила література з Польської академії наук, зокрема з Інституту фундаментальних проблем техніки; від 1975 р. — від Бібліотеки Польської академії наук та Польської академії мистецтв. Загалом до 2022 р. у ХДНБ імені В. Г. Короленка був налагоджений книгообмін з установами Варшави, Кракова, Вроцлава, Седельця й Більська-Підляського. Переважно це були бібліотеки наукових та освітніх закладів, а також громадських організацій, як-от «Союз українців Підляшшя». Крім того, ХДНБ імені В. Г. Короленка отримувала в дар книги від Міністерства культури і національної спадщини Польщі (2017 р.), аудіовидання від Польського інституту в Києві (2017 р.), книги в рамках проекту «Польська поліція», ініційованого Міністерством культури та національної спадщини Польщі й Міністерством культури та інформаційної політики України й реалізованого Інститутом книги в Польщі у співпраці з Українським інститутом книги (2021 р.) тощо⁷.

⁵ Об'їзд архівів Польщі та участь у семінарі «Проблеми сучасного архівознавства та управління документами». Історичний факультет Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: вебсайт. URL: <https://history.karazin.ua/galleries/328> (дата звернення: 18.09.2024).

⁶ Зустріч з професором Даріушем Слапеком, директором Інституту Історії Університету Марії Кюрі-Склодовської, та професором Гжегошем Явором, віцедиректором Інституту Історії Університету Марії Кюрі-Склодовської. Історичний факультет Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: вебсайт. URL: <https://history.karazin.ua/news/111-7-grudnya-2013-r-na-istorichnomu-fakulteti-vidbulas-zustrich-z-profesorom-dariushem-slapekom-direktorom-Institutu-Istorii-universitetu-marii-kyuri-sklodovskoi-ta-profesorom-gjegoshem-yavorom-vitse-direktorom-Institutu-Istorii-universitetu-marii-kyuri-sklodovskoi> (дата звернення: 18.09.2024).

⁷ Інтерв'ю з Н. В. Петренко. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 1–4.

ХІМ імені М. Ф. Сумцова також плідно співпрацював з польськими колегами. Насамперед варто згадати проєкт унікальної реставрації гетьманського прапора XVII ст. — прапора Івана Мазепи з фондів ХІМ імені М. Ф. Сумцова (подібний артефакт є єдиним у Музейному фонді України). Реставрація була здійснена в Музеї народів у Кракові, і після цього прапор неодноразово експонувався на виставках різного рівня, зокрема в Україні і в Польщі⁸.

Повномасштабне вторгнення російської армії на територію України, яке розпочалося 24 лютого 2022 р., докорінно змінило діяльність харківських інституцій у сфері культури. Харків з першого дня активних бойових дій опинився на лінії вогню. Під удар потрапило й багато пам'яток та інституцій культури.

Наприклад, 1 та 2 березня 2022 р. внаслідок ракетних обстрілів Харкова від ударної хвилі постраждали корпуси ХНУ імені В. Н. Каразіна, зокрема історичні будівлі університетської Центральної наукової бібліотеки⁹. Тоді ж серйозних пошкоджень зазнав комплекс ХДНБ імені В. Г. Короленка¹⁰, який включає головний, адміністративно-господарський корпуси, читальну залу та складські приміщення (Petrenko 2023).

1 березня 2022 р. внаслідок авіаудару по майдану Свободи в Харкові були пошкоджені вікна в Головному та Північному корпусах, приміщеннях НДІ астрономії та Ботанічного саду ХНУ імені В. Н. Каразіна. А вже 6 березня 2022 р. внаслідок прориву магістрального водогону біля Головного корпусу ХНУ імені В. Н. Каразіна фондосховища університетського Музею археології, які розташовувалися в підвальному приміщенні цієї будівлі і в яких зберігалась значна частина колекцій, на висоту півтора метра були залиті водою¹¹. Викачування води виявилось складною проблемою,

⁸ Інтерв'ю з О. М. Сошніковою. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 1.

⁹ Інтерв'ю з І. К. Журавльовою. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 1.

¹⁰ Інтерв'ю з Н. В. Петренко. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 5.

¹¹ Інтерв'ю з І. Б. Шрамко. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 1.

оскільки місто щоденно потерпало від артилерійських та ракетних ударів, аварійні служби постійно були задіяні на інших об'єктах, в університетських приміщеннях не було електрики й опалення, а значна частина співробітників покинула Харків (Shramko 2022, 237).

Отже, у перші ж дні повномасштабної війни постало невідкладне завдання: зберегти об'єкти історико-культурної спадщини від знищення. У цей період неоціненною виявилася допомога й підтримка міст-партнерів Харкова. Уже 24 лютого 2022 р. до Департаменту міжнародних зв'язків Харківської міської ради зателефонували колеги з Департаменту збереження культурної спадщини міста Варшави й запропонували свою допомогу. Невдовзі долучилися й колеги з міста Краків, попри те, що формальної угоди про співпрацю між Краковом і Харковом не було¹². Одним з перших заходів допомоги Харкову від цих двох польських міст стало надсилання близько двохсот тисяч мішків для піску, за допомогою яких наприкінці березня 2022 р. були закриті найбільші міські пам'ятники, зокрема Тарасові Шевченку та Незалежності України¹³.

Загалом треба відзначити, що польські пам'яткоохоронці негайно зреагували на виклики часу. З початку повномасштабної російсько-української війни в Польщі почали діяти кілька ініціатив, спрямованих на порятунок української історико-культурної спадщини в умовах війни. Ще напередодні вторгнення, 23 лютого 2022 р., наказом Міністра культури та національної спадщини Польщі була створена Оперативна група з моніторингу та аналізу загроз культурній спадщині. Невдовзі Міністр культури та національної спадщини Польщі у структурі Національного інституту культурної спадщини заснував Центр допомоги культурі в Україні як операційне ядро державної допомоги

¹² Інтерв'ю з Ю. В. Згурською. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 1.

¹³ У Харкові пам'ятники захищають від обстрілів мішками із піском. Харків Today: вебсайт. URL: <https://2day.kh.ua/ua/kharkov/u-kharkovi-pamyatnyky-zakhyshchayut-vid-obstriliv-mishkamy-iz-piskom> (дата звернення: 12.09.2024); Монумент Незалежності та пам'ятник Шевченку в Харкові закладають мішками з піском (фото). Харків Times: вебсайт. URL: <https://times.kharkiv.ua/2022/03/26/monument-nezalezhnosti-ta-pam-yatnik-shevchenku-u-harkovi-zakladayut-mishkami-z-piskom-foto/> (дата звернення: 12.09.2024).

культурному сектору в Україні. Основним завданням Центру у співпраці з Оперативною групою стала координація підтримки для порятунку української культурної спадщини, якій загрожують воєнні дії.

Конкретними формами діяльності означеного Центру стала допомога українським інституціям через надання протипожежного обладнання, спеціальних матеріалів для охорони колекцій та історичних будівель, а також через фінансове забезпечення працівників пам'яткоохоронної сфери. Центр здійснює й освітню діяльність, збираючи та поширюючи інформацію про втрати української спадщини, а також популяризуючи серед українських фахівців Варшавські рекомендації щодо відновлення та реконструкції культурної спадщини¹⁴.

У березні 2022 р. з ініціативи польських музейників, які мали тривалий досвід співпраці з українськими колегами, почав діяти Комітет допомоги музеям України. Він об'єднав відомих музейних працівників і культурних діячів, серед яких: директор Королівського замку у Варшаві Войцех Фалковський, директор музею Аушвіц-Біркенау Пьотр Цивінський, директор Оссолінеуму у Вроцлаві Адольф Юзвенко, директорка Музею сучасного мистецтва у Варшаві Йоанна Митковська та ін. Очільником комітету став директор Музею Варшавського повстання Ян Олдаковський. Заявлена організаторами мета цього проєкту полягала не тільки в наданні допомоги українським музейникам в забезпеченні колекцій, їх цифровізації та інвентаризації, але й у збиранні інформації про розкрадання і знищення окупантами українських культурних цінностей. Члени Комітету також заявили про готовність надавати істотну підтримку українським музейникам, які шукають можливості розширити свої знання та вивчити передовий досвід¹⁵. До реалізації проєкту долучилися Європейський парламент, Музей мистецтва Метрополітен (США), Фундація мистецтва, культури та історії (Швейцарія), Національна бібліотека Естонії, Університетський

¹⁴ Centrum Pomocy dla Kultury na Ukrainie: website. URL: <https://ukraina.nid.pl/en/centrum-pomocy-dla-kultury-na-ukrainie-4/#kim-jestesmy> (accessed: 03.08.2024).

¹⁵ Крамар Р. Польські музейники допомагають музеям в Україні. Culture.pl: вебсайт. URL: <https://culture.pl/ua/stattia/polski-muzeinyky-dopomaha%D1%96ut-muzeiam-v-ukraini> (дата звернення: 11.08.2024).

музей у Бергені (Норвегія) тощо. Логістичну підтримку діяльності Комітету надало Міністерство культури та національної спадщини Польщі¹⁶.

Водночас не можна не згадати й ініціативи, спрямовані на допомогу українським фахівцям у сфері спадщини, які постраждали внаслідок воєнних дій. Зокрема, уже на початку повномасштабної російсько-української війни польський офіс ICOM вирішив зосередитися на потребах музейного персоналу, який знайшов притулок у Польщі. За сприяння Генерального секретаріату ICOM був створений українськомовний офіс і розпочався пошук фахівців-музейників, які в статусі біженців опинилися на польській території та могли стати потенційними грантоотримувачами. Одночасно офіс ICOM у Польщі став контактним пунктом між грантоотримувачами і польськими музеями та культурними установами, щоб вони могли знайти роботу та сприятливе професійне середовище¹⁷.

З початком бойових дій одним з напрямів роботи харківських інституцій культури став пошук організацій-донорів, які могли би допомогти з порятунком колекцій. Наприклад, Музей археології ХНУ імені В. Н. Каразіна звертався з листами до різних міжнародних установ та організацій (серед яких були й польські колеги) щодо надання гуманітарної допомоги¹⁸. ЦНБ ХНУ імені В. Н. Каразіна скористалася раніше налагодженими зв'язками, тому вже в березні 2022 р. відбулися переговори щодо співпраці та організації допомоги з директором Національної бібліотеки Польщі Томашем Маковським. Велику допомогу в організації отримання гуманітарної допомоги надав

¹⁶ Wspieramy ukraińskie muzea w odbudowie zniszczeń wojennych. Muzeum Powstania Warszawskiego: website. URL: https://www.1944.pl/artykul/wspieramy-ukrainskie-muzea-w-odbudowie-zniszcze,5277.html?fbclid=IwY2xjawEQaptleHRuA2F1bQIxMAA BHXOO--B7SEQvwWSfeE6JMquik7yAWQg68k7BuyvDtcTy6d4Uvt5F9bk0QA_aem_rNshqY8J9qcYv1LICqk4eQ (accessed: 14.08.2024).

¹⁷ ICOM Poland launches fundraiser for museum professional refugees. CIMAM: website. URL: <https://cimam.org/museum-watch/museum-watch-actions/anti-war-petitions-and-resources-in-response-to-russias-invasion-of-ukraine/fundraising-initiatives/icom-poland-launches-fundraiser-for-museum-professional-refugees/> (accessed: 11.08.2024).

¹⁸ Інтерв'ю з І. Б. Шрамко. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 1.

керівник відділу спеціальних проєктів Національної бібліотеки Варшави Анджей Метковський. Уже у травні 2022 р., а згодом і в жовтні 2022 р. від Польського центру допомоги культурі в Україні за безпосереднього сприяння вищевказаних інституцій університетська бібліотека отримала вогнегасники, протипожежне полотно, захисні комбінезони, засоби для знищення плісняви¹⁹. Тоді ж аналогічну допомогу отримала і ХДНБ імені В. Г. Короленка²⁰.

Значну підтримку й допомогу в організації логістики гуманітарної допомоги для Харкова надавали віцеконсули Генерального консульства Республіки Польща в Харкові Барбара Качмарчик (2018–2022) та Аніта Сташкевич (2008–2013), Генеральний консул Республіки Польща в Харкові Гжегош Серочинський (2006–2010), а також заступниця директора Департаменту міжнародної співпраці Харківської міської ради Юлія Згурська²¹.

Також у 2022 р. відбулися переговори щодо співпраці та організації допомоги ЦНБ ХНУ імені В. Н. Каразіна з директоркою бібліотеки Політехніки Лодзької Елою Шкубалою, директоркою Бібліотеки Польської академії знань та Польської академії наук Агнешкою Флудую-Крокус (Краків)²².

Водночас необхідно зауважити, що не всі харківські інституції на початок повномасштабної війни мали розгалужену мережу контактів з іноземними (зокрема, польськими) партнерами, які би могли надати ургентну допомогу²³. Тому гостро постала проблема координації зусиль щодо збереження історико-культурної спадщини: грантодавці повинні були знати про найважливіші потреби сторони-реципієнта;

¹⁹ Інтерв'ю з І. К. Журавльовою. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 1–2.

²⁰ Інтерв'ю з Н. В. Петренко. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 6–7.

²¹ Інтерв'ю з І. К. Журавльовою. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 2.

²² Там само.

²³ Інтерв'ю з М. А. Балишевим. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1.

потенційні ж грантоотримувачі, своєю чергою, мали дізнатися про наявні можливості для порятунку. Одним з перших подібних заходів, який насамперед мав на меті поінформувати світове професійне співтовариство про ситуацію з історико-культурною спадщиною в Україні та презентувати наявні форми та можливості допомоги, став вебінар «Громадянське суспільство в дії заради спадщини України, яка перебуває під загрозою зникнення», що відбувся 31 березня 2022 р. Його організаторами стали організації Europa Nostra, Global Heritage Fund та Our World Heritage, а учасниками — представники ЮНЕСКО, ICOM, ICOMOS, ICCROM та інших міжнародних органів, а також провідних університетів, дослідницьких інституцій та неурядових організацій з Європи, Азії, Північної та Південної Америки, Австралії, Африки²⁴. Співробітників Харківської міської ради про проведення заходу поінформував директор Департаменту охорони культурної спадщини міста Варшави, координатор діяльності Організації міст Всесвітньої спадщини по регіону Східної та Центральної Європи Міхал Красуцький. Представники Харкова долучилися до вебінару й ознайомили присутніх з інформацією про тогочасний стан пам'яток Харкова та артикулювали нагальні потреби для забезпечення спадщини²⁵.

Невдовзі, навесні 2022 р., розпочала роботу громадська платформа Dom Odbudowy Ukrainy, ініціатором створення якої став уже згаданий вище Міхал Красуцький. Її діяльність спрямована на забезпечення належного захисту пам'яток від руйнування, ефективну консервацію частково пошкоджених об'єктів, їх фотофіксацію та 3D-документування, що, зрештою, має посприяти відбудові українських населених пунктів після закінчення воєнних дій. Платформа об'єднує низку місцевих, державних, неурядових, соціальних та наукових ініціатив. У межах діяльності Dому Odbudowy Ukrainy відбуваються регулярні інформаційно-консультативні онлайн-зустрічі польських

²⁴ Каразінці взяли участь у вебінарі «Громадянське суспільство в дії заради спадщини України, яка перебуває під загрозою зникнення». Каразінський університет: вебсайт. URL: <https://karazin.ua/news/karazintsi-vzialy-uchast-u-vebinari-laquo-hromadianske-susp/> (дата звернення: 02.10.2024).

²⁵ Інтерв'ю з О. І. Вовк. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 4.

та українських пам'яткоохоронців, що сприяє обміну досвідом та актуальною інформацією у відповідній сфері, напрацюванню ефективних шляхів співпраці²⁶. Діяльність цієї платформи допомагає об'єднанню міжнародних експертів і фахівців з більшості великих міст України, зокрема Харкова. Вона полегшила для українських інституцій доступ до міжнародних фондів, які допомагають Україні у збереженні об'єктів культурної спадщини²⁷.

Наприклад, у квітні 2022 р. за ініціативи Domy Odbudowy Ukrainy в Харкові розпочалася масштабна кампанія щодо надання цільової допомоги архівам, музеям, бібліотекам та іншим інституціям, що працюють зі спадщиною. Організацію процесу здійснювали профільні підрозділи Харківської міської ради: Департамент міжнародних зв'язків і Відділ топонімії та охорони історико-культурного середовища. За дорученням органу місцевого самоврядування координаційну функцію (зв'язок з профільними інституціями, з'ясування номенклатури та обсягів необхідної допомоги) забезпечили Центр українських студій та краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька (директор Сергій Куделко, заступник директора Ольга Вовк) та кафедра історіографії, джерелознавства та археології історичного факультету (завідувач кафедри Сергій Посохов) ХНУ імені В. Н. Каразіна²⁸.

Уже у серпні 2022 р. до Харкова прибув цінний вантаж від Міністерства культури Польщі та Польського центру допомоги культурі в Україні. Дизельні генератори, осушувачі, деревинностружкові плити, вогнегасники, протипожежні кошми, пакувальні матеріали та інші цінності на загальну суму понад 3 млн гривень надійшли до більш ніж 20 музеїв, архівів та бібліотек Харкова й області²⁹.

²⁶ Witamy w Domu Odbudowy Ukrainy. Facebook: social network. URL: https://www.facebook.com/profile.php?id=100083189567840&sk=about_details (accessed: 15.08.2024).

²⁷ Інтерв'ю з Ю. В. Згурською. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 3.

²⁸ Інтерв'ю з О. І. Вовк. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 5.

²⁹ Надійшла допомога для збереження музейних, архівних та бібліотечних фондів. Каразінський університет: вебсайт. URL: <https://karazin.ua/news/nadiishla-dopomohadlia-zberezhenia-muzeinykh-arkhivnykh-t/> (дата звернення: 02.10.2024).

Важливість цієї акції полягала в тому, що це був фактично перший комплексний міжнародний гуманітарний транш, який надійшов одразу для багатьох харківських інституцій культури. Надана гуманітарна допомога забезпечила безперервне функціонування цих закладів, особливо в осінньо-зимовий період 2022–2023 рр., коли ворог почав цілеспрямовано знищувати енергетичну інфраструктуру України³⁰.

Від того часу до Харкова надходило ще кілька траншів гуманітарної допомоги, організованої завдяки діяльності Domy Odbudowy Ukrainy у співпраці з міжнародними організаціями (Міжнародний альянс із захисту спадщини в зонах конфлікту ALIPH, Фондація BRDA та ін.). Наприклад, навесні та влітку 2023 р. до Харкова з Польщі були надіслані дизельні і бензинові генератори й зарядні станції³¹. У жовтні-листопаді 2024 р. прийшов цінний вантаж: потужний дизельний електрогенератор³², зарядні станції та павербанки. Очікується, що це приладдя допоможе інституціям культури бути більш стійкими в умовах енергетичної нестабільності й ефективніше працювати над забезпеченням української історико-культурної спадщини³³.

Тривало надходження гуманітарної допомоги й за іншими програмами. Наприклад, коли в Україні і, зокрема в Харкові, виникли проблеми з енергопостачанням, допомогу ХДНБ імені В. Г. Короленка надав Богуслав Пацек — бригадний генерал, професор, директор Інституту міжнародної безпеки та розвитку у Варшаві. До повномасштабного вторгнення він бував у Харкові, відвідував бібліотеку і був вражений кількістю польськокомовних видань, які зберігаються в її фондах. Тому наприкінці 2022 р., коли ХДНБ імені В. Г. Короленка гостро потребувала альтернативних джерел електроенергії, генерал Богуслав Пацек

³⁰ Інтерв'ю з М. А. Балишевим. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1–3; Інтерв'ю з О. М. Сошніковою. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 1–2 та ін.

³¹ Інтерв'ю з О. І. Вовк. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 7–8.

³² Інтерв'ю з І. К. Журавльовою. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 3.

³³ Гуманітарна допомога від польських партнерів для інституцій у сфері культури. Каразінський університет: вебсайт. URL: <https://karazin.ua/news/humanitarna-dopomoha-vid-polskykh-partneriv-dlia-instytuttsii/> (дата звернення: 22.11.2024).

організував збір коштів серед співробітників свого інституту, закупив електрогенератор і забезпечив його доставку в Україну³⁴.

У 2023 р. від польсько-американського культурно-освітнього благодійного Фонду Костюшко ЦНБ ХНУ імені В. Н. Каразіна отримала сканер, осушувач повітря, зволожувач повітря, ліхтарі та кварцові ультрафіолетові лампи, необхідні для збереження Фонду книжкових пам'яток, цінних видань і рукописів³⁵. Від цього ж фонду допомога надходила і до Музею археології ХНУ імені В. Н. Каразіна (особисту участь та допомогу в цьому процесі надавали Ярослав Кіт, Марек Скулімовський, Олександра Куявська, Марія Хут та ін.)³⁶.

Окрім актів передачі гуманітарної допомоги, важливе значення відіграють також інші форми та напрями співпраці між українськими та польськими пам'яткоохоронцями. Актуальним завданням сьогодення є оцифрування архівних, музейних та бібліотечних колекцій, а також облікових документів, що дозволяє створити своєрідний страховий фонд, в який закладається на довгострокове збереження інформація про відповідні об'єкти. Фундація «ОБМІН», фактичний відлік діяльності якої — з літа 2022 р. (інституційно зареєстрована у Варшаві у грудні 2022 р.)³⁷, значно сприяє в цьому українським інституціям. Представники «ОБМІНУ» (керівниця Малгожата Лавровська, координатор Василь Пастернак та ін.) надали значну допомогу ХІМ імені М. Ф. Сумцова, забезпечивши музей необхідними технічними засобами, а також здійснивши значну консультативну допомогу з питань цифровізації фондово-облікової документації³⁸.

Крім того, «ОБМІН» організовує відкриті вебінари та семінари для музейних працівників, де польські та українські колеги діляться своїм

³⁴ Інтерв'ю з Н. В. Петренко. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 8–9.

³⁵ Інтерв'ю з І. К. Журавльовою. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 3.

³⁶ Інтерв'ю з І. Б. Шрамко. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 2.

³⁷ ОБМІН: website. URL: <https://obmin.eu/index.php> (accessed: 16.08.2024).

³⁸ Інтерв'ю з О. М. Сошніковою. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 3.

досвідом в експозиційній, науковій, освітній роботі³⁹. За ініціативи цієї фундації відбулося вже кілька масштабних конференцій музеєзнавчої тематики. Наприклад, черговий такий захід проведено 4–5 листопада 2024 р. у Варшаві під патронатом Бундесрату (Німеччина), Верховної Ради України, маршалка Сенату Республіки Польща Малгожати Кідави-Блонської, Міністерства культури та стратегічних комунікацій України, Президента міста Варшави Рафала Тшасковського, а також за підтримки низки урядових органів та неурядових інституцій. Конференція була присвячена темі «Як жити з нашим минулим — як будувати наше майбутнє: 10 думок від українських музеїв про деколонізацію та їхню майбутню роботу» і об'єднала музеєзнавців, істориків, філософів, психологів та фахівців інших суміжних галузей⁴⁰. Серед учасників цієї конференції були й керівники музеїв Харківщини: ХІМ імені М. Ф. Сумцова, Національного музею воєнної історії Слобожанщини, Національного літературно-меморіального музею Г. С. Сковороди та ін.

Представники інших харківських інституцій також неодноразово виїздили до Польщі для стажування та обміну досвідом. Наприклад, співробітники ЦНБ ХНУ імені В. Н. Каразіна стажувалися у відділі забезпечення колекцій (секції консервації) Бібліотеки Ягеллонського університету в Кракові, були учасниками конференцій з питань історії книгодрукарства на базі Наукової бібліотеки Польської академії знань та Польської академії наук у Кракові, брали участь у Міжнародному форумі «Безпечні фонди — безпечна спадщина. Музеї, бібліотеки, архіви перед обличчям загроз» тощо. Крім того, фахівці ЦНБ ХНУ імені В. Н. Каразіна спільно з Бібліотекою Політехніки Лодзі й Науково-технічною бібліотекою Національного університету «Львівська Політехніка» у травні 2023 р. провели семінар «Робота бібліотеки

³⁹ Інтерв'ю з О. М. Сошніковою. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 3.

⁴⁰ Conference With Workshop Filling Blind Spots 2.0. New Narratives and the Role of Museums in the Reconstruction of Ukraine. OBMIN: website. URL: <https://obmin.eu/conferences.php?id=3> (accessed: 15.11.2024).

під час надзвичайних ситуацій природного, соціального, техногенного та воєнного характеру»⁴¹.

Потрібно зауважити, що польська сторона підтримує публікаційну активність українських фахівців у сфері роботи зі спадщиною. Наприклад, за сприяння польської Асоціації ЕВІВ (Електронні бібліотеки) у лютому 2023 р. вийшов спеціальний випуск професійного електронного журналу, присвячений роботі українських бібліотек під час війни. Редакторами цього номеру стали президент Асоціації ЕВІВ Івонна Сойковська, учений секретар Науково-технічної бібліотеки Львівської політехніки Рената Самотій і директор ЦНБ ХНУ імені В. Н. Каразіна Ірина Журавльова⁴². В журналі представлені статті фахівців бібліотек Харкова, а також Дніпра, Києва, Миколаєва й Одеси (Petrenko 2023; Żurawlowa 2023 та ін.). Крім того, за підтримки польських колег у 2023 р. вийшов науковий каталог «Полоніка XVI–XVIII ст. у фонді Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна» (Polonika 2023).

Не менш важливими є й візити польських фахівців до Харкова, що дають їм змогу на власні очі побачити реалії життя прифронтового міста й донести цю інформацію до міжнародної спільноти. Наприклад, у листопаді 2022 р. до Харкова прибула знімальна група під керівництвом відомого польського журналіста, режисера-документаліста Томаша Гживачевського. Він на замовлення ЮНЕСКО знімав фільм про знищення агресорами культурного надбання Харківської області⁴³.

На початку повномасштабної російсько-української війни польський юрист, фоторепортер, волонтер, журналіст Адам Касперкевич розпочав фотопроєкт, у межах якого почав збирати докази російських воєнних злочинів проти українських бібліотек. Ще на початку березня 2022 р. він власним коштом приїхав до України та відвідав Львів і Київську

⁴¹ Інтерв'ю з І. К. Журавльовою. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 4–5.

⁴² Там само. Арк. 3.

⁴³ Інтерв'ю з І. К. Журавльовою. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 3.

область; згодом, влітку 2023 р., після підриву греблі Каховської ГЕС, побував на Херсонщині⁴⁴. У квітні-травні 2023 р. він побував у Харкові та на Харківщині, де фотографував злочини проти бібліотек, мужніх бібліотекарів, які в умовах війни зберігали фонди та попри все обслуговували користувачів. Адам Касперкевич відвідав і ХДНБ імені В. Г. Короленка, а свої враження та фотографії опублікував в одній з польських газет⁴⁵. Уже в серпні 2023 р. виставка зроблених ним фотографій була відкрита в ХДНБ імені В. Г. Короленка, а згодом експонувалася в багатьох містах України та Польщі. Проєкт пана Адама також був презентований у вересні 2023 р. в межах Всеукраїнської науково-практичної конференції «Короленківські читання», яка щорічно відбувається на базі ХДНБ імені В. Г. Короленка⁴⁶.

Однією з популярних форм взаємодії українських та польських фахівців стали спільні виставкові проєкти. Наприклад, у вересні-жовтні 2023 р. на запрошення ЦСМ «Знаки часу» в Торуні була організована виставка сучасного українського мистецтва «Особовий склад». Її підготовкою та реалізацією опікувався ЦСМ «ЄрміловЦентр» ХНУ імені В. Н. Каразіна. Українські художники приїхали до Польщі, де мали можливість брати участь у монтажі виставки та її відкритті, кураторській екскурсії та інших заходах. На церемонію відкриття завітав мер міста Торунь і висловив слова підтримки. Також було видано каталог виставки, який поширено в артінституціях Польщі та України⁴⁷.

У 2024 р. до другої річниці початку повномасштабної війни в Києві відбулася презентація вуличної виставки «Міста-фенікси»⁴⁸. Вона була підготовлена Польським інститутом у Києві та Національним музеєм

⁴⁴ Інтерв'ю з Н. В. Петренко. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 10.

⁴⁵ Kasperkiewicz A. Książkobójstwo. *Gazeta Kłobucka*. 2023. 28 lipca. S. 7–8.

⁴⁶ Інтерв'ю з Н. В. Петренко. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 10.

⁴⁷ Інтерв'ю з Н. В. Івановою. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 2.

⁴⁸ Інтерв'ю з Ю. В. Згурською. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 5.

історії України у Другій світовій війні за підтримки Оссолінеуму (Вроцлав), платформи Dom Odbudowy Ukrainy та Міністерства культури і національної спадщини Польщі. Глядачам був презентований досвід відновлення міст у Польщі (Варшава і Вроцлав) та інших країнах світу (Роттердам, Токіо, Ковентрі й Дубровник), постраждалих внаслідок воєн. Приклади їх реконструкції співвіднесли з проектами реконструкції міст України (Маріуполь, Ірпінь, Херсон, Харків, Тростянець, Чернігів і Львів)⁴⁹.

Важливим напрямом співпраці між українськими та польськими пам'яткоохоронцями залишається експертна допомога, зокрема під час реалізації проектів найвищого міжнародного рівня. Наприклад, у межах платформи Dom Odbudowy Ukrainy відбулася низка консультативних зустрічей з експертами Організації міст Всесвітньої спадщини щодо підготовки пакету документів та процесів їх подання для включення історичних центрів кількох українських міст (Одеси, Чернігова та Харкова) до Списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО, що є дуже важливим з погляду стратегічного планування⁵⁰.

Отже, як бачимо, в часи повномасштабної російсько-української війни українсько-польська співпраця з порятунку культурної спадщини мала багатоаспектний характер. Основний її напрям полягав у наданні гуманітарної допомоги інституціям культури у вигляді протипожежних засобів, осушувального та обігрівального обладнання, хімікалій для боротьби із цвілью, розхідних матеріалів для закриття розбитих вікон, дверей та інших конструктивних елементів будівель і споруд, приладдя для акумуляції та генерації електроенергії, пакувальних матеріалів тощо. Це дало можливість вирішити першочергові, ургентні проблеми та зберегти приміщення в придатних для роботи умовах, мінімізувати можливі пошкодження фондів та здійснити їх належну евакуацію, забезпечити стабільний режим роботи закладів в умовах вимкнення світла тощо.

⁴⁹ Виставка «Міста-фенікси». Відбудова післявоєнних руйнувань. Український погляд: вебсайт. URL: <https://ukrpohliad.org/culture/vystavka-mista-feniksy-vidbudova-pislyavoeyennyh-rujnuvan.html> (дата звернення: 22.08.2024).

⁵⁰ Інтерв'ю з Ю. В. Згурською. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 4–5.

Водночас розвивалися й напрями діяльності з пролонгованим ефектом. Одним з них стало сприяння в оцифруванні колекцій та фондово-облікової документації — через надання відповідного обладнання (сканерів, ноутбуків) і консультативного супроводу технологічних процесів. Важливість цього напрямку полягає в тому, що навіть у разі найнесприятливішого сценарію (фізичної втрати оригінального предмета або документа) інформація про цей об'єкт буде зафіксована в цифровому вигляді, що уможливить її використання дослідниками в майбутньому.

Не менш важливим є сприяння публікаційній активності українських фахівців, надана польськими колегами. Оприлюднення як сучасних, так і історичних матеріалів удоступнює цю інформацію для дослідників і стає формою збереження накопиченого досвіду.

Як довгострокова інвестиція може розглядатися організація наукових конференцій, семінарів, стажувань за спільної участі українських та польських фахівців. Важливо відзначити, що під час таких заходів відбувається повноцінний обмін досвідом, адже українські пам'яткоохоронці мають можливість не тільки вивчати кращі практики своїх польських колег, але й ділитися з ними власними напрацюваннями в галузі роботи зі спадщиною в екстремальних умовах. У підсумку це збагачує обидві сторони діалогу. Таке спостереження збігається з висновками міжнародних експертів, на думку яких український досвід зі збереження історико-культурної спадщини в екстремальних умовах може бути поширено на всі країни Європи, Чорноморсько-Каспійського регіону, інші зіставні країни (*Zberezhenia muzejnykh* 2024, 40).

При цьому респонденти відзначили важливість та затребуваність такої форми співпраці, необхідність її розширення (насамперед щодо організації тренінгових програм для відпрацювання алгоритмів дій співробітників архівів, музеїв і бібліотек в умовах надзвичайної ситуації)⁵¹.

Справою особливої стратегічної значущості бачиться спільна робота українських та польських фахівців над проектами глобального

⁵¹ Інтерв'ю з І. Б. Шрамко. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 6.

значення, як-от формування пакетів документів для включення пам'яток до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Така співпраця є не тільки важливим кроком на шляху до збереження унікальних об'єктів, але й сприяє постійній актуалізації теми збереження української історико-культурної спадщини у міжнародному порядку.

Окремо слід відзначити напрями співпраці, що сприяють налагодженню міжкультурного діалогу між громадянами України та Польщі. Це завдання вирішують через організацію виставкових проєктів: мистецьких і фотодокументальних, стаціонарних, пересувних і віртуальних. Вони дають змогу широким верствам населення більше дізнатися про історію та сьогодення країни-сусідки і в такий спосіб провести паралелі з історичною минувиною своєї країни та власним досвідом.

Важливо зауважити, що всі опитані респонденти вказали на відсутність проблем, що потенційно могли би виникнути в комунікації між українськими та польськими колегами з питань збереження української історико-культурної спадщини в умовах збройного конфлікту. Відзначалося, що в період 2023–2024 рр. у зв'язку зі змінами українського законодавства виникли певні ускладнення з доставкою гуманітарних вантажів через кордон (зокрема з Польщі). Проте злагоджена співпраця українських органів державної влади та місцевого самоврядування з Держприкордонслужбою та іншими профільними органами дозволяла мінімізувати ці складнощі⁵².

При цьому всі опитані респонденти погодилися з тим, що спільна українсько-польська взаємодія в пам'яткоохоронній сфері має бути продовжена в майбутньому. Вона може розвиватися на основі вже ustalених платформ, що довели свою життєздатність (як-от Dom Odbudowy Ukrainy)⁵³, а також знаходити нові форми свого втілення.

⁵² Інтерв'ю з Ю. В. Згурською. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 4; Інтерв'ю з О. М. Сошніковою. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 4–5.

⁵³ Інтерв'ю з О. І. Вовк. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 12; Інтерв'ю з Ю. В. Згурською. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 7–8.

Наприклад, відзначається важливість прямої комунікації між донорами та реципієнтами гуманітарної допомоги, що дасть змогу деталізувати вузькоспеціалізовані запити та потреби інституцій культури, зробити процес надання цільової допомоги архівам, музеям та бібліотекам більш ефективним. Можливо, цю задачу змогло б вирішити створення інтегрованої бази даних, яка би на єдиній платформі акумулювала інформацію про конкретні пропозиції організацій-донорів та потреби організацій-реципієнтів⁵⁴.

Приклад Харкова засвідчує, що у справі міжнародної українсько-польської співпраці на шляху порятунку історико-культурної спадщини, яка внаслідок воєнних дій опинилася під загрозою, свої зусилля об'єднали фактично всі можливі соціальні актори як з боку України, так і з боку Польщі. До них належать органи державної влади, дипломатичні представники, органи місцевого самоврядування, заклади культури і науки, громадські організації та платформи спільної дії, а також фізичні особи. Як показав досвід опитаних респондентів, така тактика виявилася особливо ефективною тоді, коли базувалася на раніше налагоджених соціальних зв'язках. Причому ці мережі комунікацій були вибудовані не тільки на міжінституційному рівні, але й на міжособистісному, коли в конкретній людині внаслідок відвідування тієї чи тієї установи формувалися персональні враження від роботи з її фондами, спілкування зі співробітниками, що після початку повномасштабної війни вилилося в бажання допомогти вистояти й вижити конкретній інституції. Це ще раз підтверджує важливість не лише «вертикальних», але й «горизонтальних» зв'язків для повноцінного функціонування людського соціуму.

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що в період російської військової агресії українсько-польська співпраця стала вагомим чинником на шляху порятунку української культурної спадщини. Вона об'єднала широкі кола профільних органів, професійних організацій та зацікавлених осіб та втілилася в багатьох конкретних проєктах та ініціативах пам'ятко-охоронної спрямованості. Реалізація цих заходів дала змогу убезпечи-

⁵⁴ Інтерв'ю з І. Б. Шрамко. *ЦДНТА України*. Ф. 251. Комплекс 5-2. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 7–9.

ти від руйнування об'єкти рухомої та нерухомої культурної спадщини та стабілізувати ті, що зазнали пошкоджень; сприяти цифровізації архівних, музейних та бібліотечних колекцій; забезпечувати трансфер пам'яткоохоронних знань і технологій; обстоювати інтереси України у сфері дотримання міжнародного пам'яткоохоронного законодавства тощо. В той же час вивчення українського досвіду порятунку спадщини в екстремальних умовах стає в пригоді польським фахівцям у сфері управління та збереження історико-культурного надбання, оскільки дозволяє удосконалити планові та ургентні алгоритми з охорони пам'яток.

Дослідження виконано за підтримки Центру діалогу імені Юліуша Мєрошевського (Польща) у межах стипендії «Досліджуй в Україні».

Список літератури / References

- Bevz T. Kontsept iednosti iak kliuchovij vektor spivpratsi Ukrainy i Pol'schi v umovakh povnomasshtabnoji vijny (kinets' liutoho — serpen' 2022 r.). *Ukrainoznavstvo* [Ukrainian Studies]. 2023. № 3 (88). S. 24–35. DOI: [https://www.doi.org/10.30840/2413-7065.3\(88\).2023.288080/](https://www.doi.org/10.30840/2413-7065.3(88).2023.288080/). (In Ukrainian)
- Бевз Т. Концепт єдності як ключовий вектор співпраці України і Польщі в умовах повномасштабної війни (кінець лютого — серпень 2022 р.). *Українознавство*. 2023. № 3 (88). С. 24–35. DOI: [https://www.doi.org/10.30840/2413-7065.3\(88\).2023.288080](https://www.doi.org/10.30840/2413-7065.3(88).2023.288080)
- Brine C. La Suisse Aide Auxiles Scientifiques. *ECHO*. 2023. Nr. 8. P. 14–15.
- Castelli T. Patrimoniul Antic din Ucraina, în Pericol. *Historia*. 2023. Februarie, nr. 253. P. 24–35.
- Hula R. V., Perederij I. H. Muzei ta kul'turna spadschyna u konstsiiental'nykh vijnakh suchasnosti (na prykladi rosij's'koi ahresii proty Ukrainy). *Suchasni retseptsii svitohliadno-tsinmisnykh oriientyriiv Hryhoriia Skovorody* : kol. monohr. / za zah. red. D. S. Lunina. Poltava, 2022. S. 253–266. (In Ukrainian)
- Гула Р. В., Передерій І. Г. Музеї та культурна спадщина у консцієнтальних війнах сучасності (на прикладі російської агресії проти України). *Сучасні рецепції світоглядно-ціннісних орієнтирів Григорія Сковороди* : кол. моногр. / за заг. ред. Д. С. Луніна. Полтава, 2022. С. 253–266.
- Karazins'kyj universytet u Kharkovi — universytet im. Adama Mitskevycha v Poznani: 50 rokiv spivpratsi (1967–2017) / za nauk. red. T. Bitkovoї, M. Mikolajchyka. Kharkiv: Rarytety Ukrainy; Poznan': Vyd-vo Instytutu istorii Universytetu imeni Adama Mitskevycha, 2019. 288 s. (In Ukrainian)

Каразінський університет у Харкові — університет ім. Адама Міцкевича в Познані: 50 років співпраці (1967–2017) / за наук. ред. Т. Біткової, М. Міколайчика. Харків: Раритети України; Познань: Вид-во Інституту історії Університету імені Адама Міцкевича, 2019. 288 с.

Kultura i Społeczeństwo. 2023. Nr 3: Ukraina i Polska 2022 — wobec inwazji Rosji. 352 p.

Oblychchiam do svitu: istoriia mizhnarodnykh zv'язkiv Karazins'koho universytetu / kol. avt.; za red. prof. V. S. Bakirova. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 2019. 180 s. (In Ukrainian)

Обличчям до світу: історія міжнародних зв'язків Каразінського університету / кол. авт.; за ред. проф. В. С. Бакірова. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 180 с.

Oliiynyk A. Obraz Reakcji Ukrainy i Polski Wobec Rosyjskiego Ataku na Instytucje Kultury. Analiza Wybranych Przekazów Medialnych. *TEKA Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych*. 2023. Tom 6, Nr 18. P. 1–18.

Petrenko N. Charkowska Państwowa Biblioteka Naukowa im. W. G. Korolenki w epicentrum wojny. *Biuletyn EBIB*. 2023. Nr 1 (208). URL: <https://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/850> (accessed: 10.11.2024).

Poliaky na Kharkivsychyni: ohliad dzherel / hol. red. S. I. Posokhov. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 2016. 123 s. (In Ukrainian)

Поляки на Харківщині: огляд джерел / гол. ред. С. І. Посохов. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 123 с.

Polonika XVI–XVIII st. u fondi Tsentral'noi naukovoï biblioteki Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina: katalog / uklad. Iryna Kononenko; nauk. red. Iryna Tsiborovs'ka-Rymarovych, Vatslav Valets'kyj, Stanislav Siess-Kshyshkovs'kyj; avt. vstup. st. Iryna Zhurav'l'ova, Vatslav Valets'kyj; bibliohr. red. Alina Baran, Yuliana Poliakova, Stanislav Siess-Kshyshkovs'kyj, Olena Yarko. Kharkiv; Krakiv: Vyd-vo Yahellon. un-tu, 2023. 231 s. (In Ukrainian)

Полоніка XVI–XVIII ст. у фонді Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: каталог / уклад. Ірина Кононенко; наук. ред. Ірина Ціборовська-Римарович, Вацлав Валецький, Станіслав Сієсс-Кшишковський; авт. вступ. ст. Ірина Журавльова, Вацлав Валецький; бібліогр. ред. Аліна Баран, Юліана Полякова, Станіслав Сієсс-Кшишковський, Олена Ярکو. Харків; Краків: Вид-во Ягеллон. ун-ту, 2023. 231 с.

Shramko I. Das Museum für Archäologie der Nationalen Wassyl-Karasin-Universität Charkiw in den ersten Monaten nach der russischen Invasion in die Ukraine. *Das Altertum*. 2023. Band 68. S. 43–56.

Shramko I. Muzej arkheolohii Karazins'koho universytetu v umovakh vijny: vyklyky ta vidpovidi. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia «Istoriia»*. 2022. Vyr. 62. S. 232–247. (In Ukrainian)

Шрамко І. Музей археології Каразинського університету в умовах війни: виклики та відповіді. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*. 2022. Вип. 62. С. 232–247.

Svynarenko N. O. Pro dopomohu ukrainsiam na pochatku rosijs'koi zbrojnoi ahresii u 2022 rr. (na prykladi diial'nosti pol's'kykh humanitarnykh misij). *Mizhkul'turna komunikatsiia v konteksti hlobalizatsijnoho dialohu: stratehii rozvytku: materialy II Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii*, 25–26 lystopada 2022 r.: tezy dopov. Odesa. Ch. 3. L'viv; Torun', 2022. S. 173–176. (In Ukrainian)

Свинаренко Н. О. Про допомогу українцям на початку російської збройної агресії у 2022 рр. (на прикладі діяльності польських гуманітарних місій). *Міжкультурна комунікація в контексті глобалізаційного діалогу: стратегії розвитку: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції*, 25–26 листопада 2022 р.: тези допов. Оdesa. Ч. 3. Львів; Торунь, 2022. С. 173–176.

Wójcicki H. Ciche Ofiary Wojny w Ukrainie: Dziedzictwo Kulturowe i Jego Losy w Trakcie Konfliktu. *KWARTAL. Magazyn SKN SPATIUM*. 2023. Nr 27. P. 12–20.

Zbereshennia muzejnykh, arkhivnykh, bibliotechnykh i naukovykh koleksij v umovakh vijny. Bila knyha. Sichen' 2024 / P. Hol'din ta in.; nauk. red. Yu. Khalavka, Ye. Nikolaiev. [B.m.]: [b.v.]. 2024. 58 s. (In Ukrainian)

Збереження музейних, архівних, бібліотечних і наукових колекцій в умовах війни. Біла книга. Січень 2024 / П. Гольдін та ін.; наук. ред. Ю. Халавка, Є. Ніколаєв. [Б.м.]: [б.в.]. 2024. 58 с.

Zhelikhovsk'kyj S., Tykhonenko I. Zovnishn'opolitychni initsiatyvy Respubliky Pol'scha na pidtrymku Ukrainy u rosijs'ko-ukrains'kij vijni. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2023. Special Issue. S. 61–71. DOI: <https://www.doi.org/10.26693/ahpsxxi2023.si.061> (In Ukrainian)

Желіховський С., Тихоненко І. Зовнішньополітичні ініціативи Республіки Польща на підтримку України у російсько-українській війні. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2023. Special Issue. С. 61–71. DOI: <https://www.doi.org/10.26693/ahpsxxi2023.si.061>

Zhuravlova I. The Central Scientific Library of the V. N. Karazin Kharkiv National University under Russian Attack. *Polish Libraries*. 2022. № 10. P. 272–284.

Zhvanko L. Vydatti poliaky i Kharkiv: biohrafichnyj slovnyk (1805–1918). Kharkiv: Zoloti storinky, 2018. 408 s. (In Ukrainian)

Жванко Л. Видатні поляки і Харків: біографічний словник (1805–1918). Харків: Золоті сторінки, 2018. 408 с.

Żurawłowa I. Świat Się Zmienił: Refleksje na Temat Kultury w Czasie Wojny. *Biuletyn EBIB*. 2023. Nr 1 (208). URL: <https://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/848> (accessed: 10.11.2024).

Список скорочень

ГЕС — гідроелектростанція

УАМ — Університет імені Адама Міцкевича в Познані

ХДНБ імені В. Г. Короленка — Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка

ХІМ імені М. Ф. Сумцова — Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова

ХНУ імені В. Н. Каразіна — Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ЦДНТА України — Центральний державний науково-технічний архів України (м. Харків)

ЦНБ — Центральна наукова бібліотека

ЦСМ — Центр сучасного мистецтва

Olha Vovk

Candidate of History

V. N. Karazin Kharkiv National University

4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

Email: o.i.vovk@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1991-4385>

UKRAINIAN-POLISH COOPERATION IN CULTURAL HERITAGE RESCUE DURING THE RUSSO-UKRAINIAN WAR (THE CASE OF KHARKIV)

The paper describes and analyzes the principal forms, methods, and results of Ukrainian-Polish cooperation in the sphere of heritage protection after February 24, 2022. The main focus is on the Kharkiv region, because it has suffered the greatest destruction of cultural

and historical heritage as a result of the Russian-Ukrainian War. The key body of sources for the study is a group of eight interviews with members of the management and staff of such structural units of universities and local self-government as provided organizational support and coordination for joined efforts between Ukrainian and Polish specialists during the war, as well as heads of archives, museums, and libraries that cooperated with Polish partners in saving heritage sites. The interviews were recorded from September to November 2024 and are deposited for permanent storage at the Central State Archive of Science and Technology (TsDNTA) of Ukraine. The article outlines the process of establishing communication between heritage conservationists in Ukraine and Poland after the start of the full-scale Russian invasion, analyzes the hierarchy of the institutions involved, and characterizes the main forms of support provided by Polish heritage conservationists to their Ukrainian colleagues (humanitarian assistance in the form of equipment and materials necessary to secure collections and ensure the autonomous operation of institutions in the conditions of unstable power supply; provision of equipment and advisory support for digitizing collections; help with publishing activity; organization of joint conferences, seminars, and internships; advisory assistance in the implementation of international projects; joint exhibitions). The author describes what tactical and strategic tasks have been accomplished thanks to this support and considers the question of what shared Ukrainian-Polish platforms of specialized interaction may emerge or receive further development as a result of this cooperation.

Keywords: Kharkiv, Poland, international cooperation, cultural heritage, preservation of monuments, interview, archive, museum, library, local history.

Текст надійшов до редакції 01.03.2025.

The text was received by the editors 01.03.2025.

Текст затверджено до друку 16.05.2025.

The text is recommended for printing 16.05.2025.